

פירות וירקות הגדלים בגבולות עולי מצרים בשביעית

אין נוהג איסור ספיחין באותם המקומות. ורבים סוברים דגם מה שנזרע בעבירה חשיב רק כספיחין. ולכן חושבני שגם המתנגדים למכירה (להיתר המכירה), צריכים רק להחמיר ולנהוג קדושת שביעית בפירות הנלקחים משם, אבל התבואה והירקות מותרין שפיר באכילה. ואין טעם לחשוב ולאסור גם שם משום ספיחין.

הקדמה:

מצוות שמיטת קרקעות חלה רק בארץ ישראל, ונמנית בקבוצת המצוות הייחודיות המכונות 'המצוות התלויות בארץ'. עם זאת גם בתוך ארץ ישראל ישנן מדרגות שונות לגבי הלכות שמיטה. דף זה יעסוק במעמדן ההלכתי של 'גבולות עולי מצרים', היינו איזורים בארץ ישראל שנכבשו בזמן יהושע, אך לא התיישבו בהם בתקופת בית שני.

בדברי הרמב"ם ביד החזקה מתבאר פירוש אחר בדברי המשנה:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כו:

כל שהחזיקו בו עולי בבל עד כזיב אסור בעבודה וכל הספיחין שצומחין בו (גידולים שגדלים מאליהם בשנת השמיטה) אסורין באכילה, וכל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד שהוא מכזיב ועד הנהר ועד אמנה, אף על פי שהוא אסור בעבודה בשביעית, הספיחין שצומחין בו מותרים באכילה, ומהנהר ומאמנה והלאה מותר בעבודה בשביעית.

❖ כיצד יתבארו דברי המשנה על פי דברי הרמב"ם ביד החזקה?

דברי הרמב"ם לכאורה סותרים. את הסתירה ביאר הרמב"ם בעצמו בתשובה:

שו"ת הרמב"ם סימן קכח:

וזאת המשנה מה ששמענו בפירושה תמיד הוא מה שאמר ר' יצחק בן גיאת ז"ל, שהוא אשר פירשו כל החכמים, והוא מה שקיימנו אנחנו (בפירוש המשנה), והוא שענין 'לא נאכל ולא נעבד', שמי שעבר ועבד הארץ בשביעית, אותו הדבר הצומח אסור לאכול. ועתה כשהיטבנו לעיין ולדקדק בכל הלכה והלכה בחבורנו הגדול, נתבאר לנו פרוש זאת המשנה ונתגלה טעמה כטעמיה דרבינו הקדוש זצ"ל. והוא... שמדברי סופרים גזרו על כל מה שתצמיח הארץ בשביעית ממה שדרך בני אדם לזרועם גרעינים, שיהא אסור באכילה כגון מיני התבואה והקטניות וירקות הגנה כולם, וזהו הנקרא ספיחין. ולא אסרו אלא מפני עוברי עבירה, שלא ילך אדם רשע לזרוע תבואה או ירק בגנתו ויביאה ויאכלנה או ימכרנה ויאמר מן הספיחין שעלו מאיליהן הן, ואם נתיר לאכול הספיחין, נגרם מכשול לעוברי עבירה ויעברו על עבודת הארץ... ועל פי אלה העיקרים הקבועים ניסחה המשנה ואמרה, שכל מה שקידש עזרא בקדושה שניה, והוא אשר החזיקו עולי בבל, הספיחים שלו אסורין ועבודתו אסורה, והוא ענין אומרם 'לא נאכל ולא נעבד'. וכל מה שהחזיקו עולי מצרים בקדושה ראשונה, ממה שלא החזיקו עולי בבל... כל זה נופל מזאת המעלה שבקדושה... ולכן ספיחין שלו מותרין, אף על פי שזה אסור בעבודה על פי דין תורה. וזהו אומרם וכל מה שהחזיקו עולי מצרים ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד. וכל מה שמחוץ לזה, אף על פי שישבו בו ישראל, אינו מארץ ישראל ולכן נאכל ונעבד.

❖ האם לדעת הרמב"ם קדושת שביעית נוהגת בפירות הגדלים בגבולות עולי מצרים?

❖ האם איסור עבודה בגבולות עולי מצרים הוא מן התורה?

עם זאת, יש מהאחרונים שכתבו שאין להקל כיום כלל באיסורי ספיחין אף בגבולות עולי מצרים, משום שאיננו בקיאים בגבולות המדויקים:

חזון איש שביעית סימן כו סדר השמיטה סעיף ד:

יש מקומות בארץ שלא כבשום עולי בבל, וגם בהם אין איסור ספיחין... אבל אין הדבר ידוע לנו בעדות ברורה שיש לסמוך עליה. וקל להכשל, ולכן אין להקל בספיחין ארץ ישראל.

א. חייב השביעית בארץ ישראל בלבד

נאמר בתורה:

ויקרא פרק כה פסוק ב:

דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תְּבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבַתָּה הָאָרֶץ שְׁבַת לִי.

הפסוק תולה את מצות השמיטה בביאה לארץ ישראל. במשנה ביארו שכל מצווה התלויה בארץ ישראל נוהגת אך ורק בארץ:

משנה מסכת קידושין פרק א משנה ט:

כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ, ושאינה תלויה בארץ נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ.

וכן פסק הרמב"ם:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כה:

אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד, שנאמר: "כי תבואו אל הארץ" וגו'.

ב. גבולות עולי מצרים ועולי בבל

במשנה ביארו שישנם דינים שונים לענין שביעית לחלקים שונים בארץ:

משנה מסכת שביעית פרק ו משנה א:

שלוש ארצות לשביעית (מקומות בעלי דין שונה לענין שביעית): כל שהחזיקו עולי בבל, מארץ ישראל ועד כזיב - לא נאכל ולא נעבד. וכל שהחזיקו עולי מצרים, מכזיב ועד הנהר ועד אמנה - נאכל אבל לא נעבד. מן הנהר ומאמנה ולפנים (לצד של שאר העולם) - נאכל ונעבד.

הרמב"ם פירש את דברי המשנה:

פירוש המשניות לרמב"ם שביעית פרק ו משנה א:

וענין 'לא נאכל ולא נעבד', שאסור לנו עבודת הארץ ההיא, ואם תעבד על ידי אחר - אסור לאכול ממה שתוציא. ושנאמר: 'נאכל אבל לא נעבד', רצונו לומר שאינו מותר עבודתה, ואם נעבדה - יהיה כל הצומח בה נאכל בקדושת שביעית. ושנאמר 'נאכל ונעבד', שמותרת עבודתה בשביעית והצומח בה יאכל בלא קדושת שביעית.

❖ כיצד פירש הרמב"ם את המילים 'נאכל אבל לא נעבד'?

מדברי הרמב"ם למדנו, שאין לאסור בדיעבד גידולים שגדלו באיסור בגבולות עולי מצרים. לאור זאת כתב הגרש"ז איערבך:

מנחת שלמה חלק ג סימן קנח אות ד:

ג. קדושת הפירות בתחום עולי מצרים

יש ראשונים שפירשו את דברי המשנה בשביעית אחרת מדברי הרמב"ם:

ר"ש מסכת שביעית פרק ו משנה א:

לא נאכל - לאחר שביעית בלא ביעור.

נאכל - לאחר הביעור. וקסבר קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא. ומכל מקום, לענין עבודה החמירו דלא נעבד.

❖ כיצד מתפרשת המשנה על פי הר"ש?

❖ האם יש קדושת שביעית בפירות הגדלים בגבולות עולי מצרים?

❖ האם איסור עבודה בגבולות עולי מצרים הוא מן התורה?

המשנה למלך הסתפק לדעת ר"ש האם ישנה קדושת שביעית בפירות הגדלים בגבולות עולי מצרים:

משנה למלך הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כו:

ובסברת הר"ש אני מסתפק, במה שכתב דכבוש מצרים נאכל לאחר הביעור, אם קודם הביעור יש בו קדושת שביעית באכילתה או לא. ומן הסברא נראה דאין בו קדושת שביעית כלל, דכל דבר שיש בו קדושת שביעית צריך ביעור, ודוחק הוא בעיני לחלק בין חיובא דביעור לחיובא דקדושת שביעית. אך מפשט דבריו נראה דדוקא לאכול אחר הביעור הקלו בכבוש מצרים, אך לשאר דברים לא הקלו ויש בהם קדושת שביעית.

ואכן, נחלקו האחרונים בדעת הר"ש:

נחזון איש סימן ג ס"ק כא:

לפירוש רבינו שמשון ד'נאכל' היינו אחר ביעור, הוא הדין שאין בפירות קדושת שביעית, ואין צריך להפיקר.

כמו כן, הגר"א בביאורו למשנה ביאר בפירוש שכוונת המשנה שאין כל קדושה בפירות הגדלים בתחום עולי מצרים:

שנות אליהו מסכת שביעית פרק ו משנה א:

'נאכל ולא נעבד', רצונו לומר דאין מחויב לאכול בקדושת שביעית, אבל לא נעבד היא עבודת קרקע.

מאידך, יש שביארו בכוונת הר"ש שדווקא דין ביעור אינו נוהג בפירות הגדלים בגבול עולי מצרים, אך שאר דיני שביעית נוהגים:

מעדני ארץ (הגרש"ז אויערבך) סימן ח אות א:

ונראה לעניות דעתי לומר שדוקא מביעור הוא דפטור, אבל שאר קדושת שביעית שפיר נוהג... ומה שראו חכמים לפטור רק מביעור, ולא משאר חיובי שביעית, אפשר דהטעם הוא... כיון שאף בארץ ישראל כל שהוא מתקיים בארץ יש לו שביעית ואין לו ביעור, לכן הקילו חכמים בסוריא והפקיעו לגמרי חובת ביעור אף מהמינין שאינם מתקיימים כלל בארץ... וגם נראה דלפי מה

דקיימא לן שהביעור היינו הפקר, יש לומר דשאני ביעור דלא מינכר כלל אם נתבערו או לא... ונמצא דבזה שאנו רואים שפירות שביעית נאכלים בסוריא גם לאחר הביעור, לא ניכר כלל לשום אדם שלא נעשה בהן מצותן, ולכן הקילו בביעור טפי משאר חיובי שביעית... עוד נראה לעניות דעתי טעם אחר לחילוק זה דשאני סחורה והפסד וכדומה דהוי עבירה בקום ועשה, ולכן החמירו חכמים גם בסוריא, שלא לפגוע בקדושת הפירות על ידי עבירה שהיא בקום ועשה, מה שאין כן ביעור הוי רק מצוה בקום ועשה, אלא שאם עבר ולא ביער הפירות נאסרין... והואיל וכן, יש לומר דכיון שחובת ביעור הוה רק מצוה בקום ועשה, לכן לא חייבוהו כלל חכמים במצוה זו, וממילא בהעדר חובת ביעור דרמיא אכתפא דגברא שפיר פקע גם איסור האכילה והוי ליה היתר גמור.

❖ מדוע חלוק דין ביעור שביעית משאר דיני קדושת שביעית לדעת הגרש"ז (שלושה הסברים)?

מכל מקום, לדעת הרמב"ם בפשטות כל דיני שביעית חוץ מספיחין נוהגים אף בתחום עולי מצרים:

תוספות ר' עקיבא איגר מסכת שביעית פרק ו משנה א:

והרמב"ם בחבורו מפרש ד'נאכל' ו'לא נאכל' דמשנתנו לענין ספיחים דאסרו חז"ל לאכלו, בזה לא החמירו לענין כיבוש עולי מצרים, אבל כל שאר דיני שביעית נוהג בו.

אכן, גם בדעת הרמב"ם יש שנקטו שאין קדושת שביעית בפירות בגבולות עולי מצרים:

מעדני ארץ סימן ח אות ה:

ולולא דמסתפינא היה נראה לעניות דעתי שגם הרמב"ם סובר שאין נוהג כלל שום קדושה בפירות סוריא וכן בפירות של תחום עולי מצרים, שהרי... כתב 'וכל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד, אף על פי שהוא אסור בעבודה בשביעית הספיחים שצומחים בו מותרים באכילה'. ולא זכר כלל שיש גם קדושת שביעית על הפירות, ולכן היה נראה לעניות דעתי דשפיר סובר דלא נוהג שם שום קדושת שביעית, אלא שאפילו הכי יש מקום לומר דכיוון שאסור בעבודה יאסרו גם הספיחין, שהרי זוהי עיקר גזירת ספיחין מפני הזרעים בעבירה, ולכן כתב שהספיחין מותרים.

ד. הלכה למעשה

- פירות וירקות שגידלו אותם באיסור בגבולות עולי מצרים – מותרים באכילה.
- ירקות שגדלו מאליהם בגבולות עולי מצרים אינם אסורים משום ספיחין.
- נחלקו ראשונים ואחרונים אם יש חובת ביעור על פירות וירקות הגדלים שם, וכן האם יש בפירות וירקות אלו קדושת שביעית, ואם מצטרף לכך 'היתר מכירה' יש להקל בכל זה גם לדעת המחמירים שלא לסמוך על היתר המכירה מצד עצמו.

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות:
bmlhalacha@gmail.com. להצטרפות לקבוצת ההלכה
 יומית לחיילים בוואצפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה),
 סרקו את הקוד הבא:

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל. יוצא לאור ע"י
 הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית. מערכת: סא"ל
 הרב שהם עורקבי וע"ן ההלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד ההלכה, סרן הרב דודי
 גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"צ הרב חנניה שפרן. כתיבה ועריכה: רב"ט במיל' רועי
 אלמלך.

